

VZDĚLÁNÍ, ŠKOLSTVÍ A ARMÁDA

O významu vzdělávání pro všechny oblasti lidské činnosti dnes nikdo nepochybuje. Dosažená úroveň vzdělanosti se stala jedním z významných měřítek celkové úrovně společnosti.

"Budoucnost této civilizace je v rukou vzdělaných lidí, lidí s rozhledem, lidí velkorysého myšlení, lidí kulturních, lidí ducha. Vše nasvědčuje tomu, že jedině oni budou schopni účinně čelit všem velkým ohrožením, s nimiž je konfrontován dnešní svět."

To jsou slova prezidenta Václava Havla z jeho vystoupení na Univerzitě Komenského v Bratislavě dne 31. 10. 1991, vystihující význam vzdělávání pro budoucnost.

Úvahami o významu vzdělávání ve vztahu k armádě a k zabezpečení obrany samostatného československého státu se zabýval prezident Masaryk od samého počátku jeho vzniku. Již v roce 1917 ve svém provolání v Petrohradě uvedl:

"Má-li naše vojsko býti schopné života a bezpečné životem, musíme mít nejlepší vojenské vzdělání."

A v roce 1919 v projevu před zahájením slavnostního vojenského představení v Národním divadle:

"I pro vojsko platí to, co platí pro nás ostatní všechny, že vzdělání je moc. Vědění a poznání nejen vojensko-technické, nýbrž všeobecného vzdělání je našemu vojsku třeba, a také z toho důvodu, aby nebyla mezi vojáky a civilním obyvatelstvem hráze vzdělání."

Z jiných jeho vystoupení vyplývá, že moderní vojsko, moderní důstojník musí usilovat nejen o průměrné vzdělání, nýbrž "o vědecké vyšší vzdělání", a to nejen vojenské, nýbrž i všeobecné, nevojenské. **"Na vědeckém základě má býti vybudována nejvyšší výkonnost celého národa a státu.** Tedy i výkonnost vojska! Vědecká praxe má býti soustavně budována na vědecké teorii." Vojenská praxe, jež se neopírá o systém a teorii, je pouhé rutinérství a ztroskotává.

Kdybychom nevěděli, že jsou to slova vyřčená před více jak 72 lety, mohli bychom je snadno považovat za vyjádření současníka. Nejenže za uplynulou dobu nic neztratila na své platnosti, ale naopak se význam myšlenek, které vyjadřují, zesílil.

Význam vzdělanosti pro armádu a tedy i pro obranu země si uvědomoval také prezident Beneš:

"Dnešní důstojník, dnešní voják není nikdy dost vzdělán, nikdy dost připraven, nikdy hotov. Platí-li tudíž dnes všude v občanském životě, že demokracie žádá věcnost, odbornost, schopnost, vzdělanost, platí to v nejvyšší míře pro demokratickou armádu, pro demokratického důstojníka a poddůstojníka."

Význam vzdělávání v souvislosti s vytvářením podmínek pro zajištění spolehlivé obrany suverénního státu samozřejmě přesahuje rámec vzdělávání vojáků samotných. Zabezpečení obrany země je komplexním úkolem zahrnujícím vojenskopolitické aspekty, ekonomické podmínky, výstavbu nezbytných ozbrojených sil s možností jejich mobilizačního rozvinutí atp.

Je úkolem, za který by měl cítit odpovědnost každý občan. Proto také vzdělávání musí všestranně přispívat k zabezpečení obrany, a to i v oblastech, které se samotnou obranou souvisí jen zprostředkovaně.

Jedním ze základních úkolů vzdělávání a výchovy je z tohoto pohledu pochopení pojmu

státnosti v nové situaci, kdy se ČSFR stala skutečně suverénním státem, v situaci, kdy na jedné straně se v Evropě posilují integrační tendence, a na druhé straně se rozpadají státní útvary, založené na násilně udržovaných svazcích. V situaci, kdy se prohlubování, či obnovení národní identity dostává do konfrontace se státním uspořádáním. Součástí vzdělání občana by mělo být pochopení historického vývoje, současných problémů a jejich možného řešení. Součástí výchovy pak utváření vztahu jednotlivce ke společenství, ve kterém žije, ke svému národu, své zemi, ale i k národům ostatním, světovému společenství.

Jenom na základě hlubokého vztahu ke své zemi, pochopení její situace, mezinárodních souvislostí i světového vývoje lze stavět pochopení významu obrany a vytváření odpovědnosti za její zabezpečení. Od takto vychovaných a vzdělaných občanů lze očekávat, že budou ochotni přinášet obraně této země potřebné oběti i v době mírového života, jako je snášení obtíží nezbytné vojenské služby a vynakládání potřebných prostředků na obranu. Utváření odpovědného vztahu k obraně je dnes v ČSFR o to těžší, že se projevují silné pacifistické tendence, iluze o jakémsi "automatickém" mírovém vývoji v Evropě a ve světě, ke kterému není potřeba armáda, ani žádná obranná opatření, či iluze o tom, že k zajištění naší suverenity postačí záruka např. států NATO, za naší bezpečnost.

Úloha naší vzdělávací soustavy je v tomto směru značně obtížná i rozsáhlá, neboť se jedná o působení na několik generací našich občanů, které jsou více, či méně ovlivněny dlouholetou dřívější situací v naší zemi. Dnes se nachází naše vzdělávání a výchova v situaci, kdy byl odstraněn ideologický systém branné výchovy, založený na internacionálních principech. Cílevědomé úsilí o to, aby utváření nového vztahu k obraně země našlo odpovídající místo ve výchově a vzdělávání však zatím chybí. Bylo by žádoucí navázat v tomto směru na tradice předválečného československého školství i školství těsně po 2. světové válce.

Vysoká úroveň všeobecné vzdělanosti je základem, na němž je pak možné stavět kvalitní odbornou přípravu vojenských profesionálů i vojáků základní služby. O potřebě dosáhnout zcela nové kvality ve vzdělávání vojáků není pochyb. Součástí rozsáhlého a náročného procesu přeměny a redukce celé armády je proto také závažný projekt nového vojenského vzdělávání. Jeho cílem je zajistit potřebnou kvalifikaci příslušníků armády a plné využití jejich znalostí jak ve prospěch obrany státu, tak v dalších činnostech. Bude zahrnovat nový systém vzdělávání, zvyšování kvalifikace i rekvalifikace, umožňující obousměrný přechod mezi vojenskou a civilní životní kariérou člověka, celistvé osobnosti, schopné samostatně a odpovědně jednat v demokratické společnosti.

Dosavadní systém vojenského vzdělávání a systém vojenských škol jako nejvýznamnější složka jeho zabezpečení je poznamenán celým čtyřicetiletým obdobím, ve kterém byla prosazována jednoznačná orientace na sovětský model přípravy důstojníků, s nekritickým přejímáním obsahu metod i forem výuky. Celé období do listopadu 1989 bylo poznamenáno silnou ideologizací výuky, směřující k formování a upevňování marxisticko-leninského světového názoru, jako prioritní hodnoty v přípravě důstojníků Čs. armády. Ve zhodnocení situace ve vojenském vysokém školství, které bylo dosud hlavním zdrojem doplňování důstojnického sboru, se oprávněně vytýká:

- úzká účelovost a pragmatismus v přípravě studentů, orientované především podle požadavků konkrétních funkcí, pro něž byli předurčeni,
- obecná předmětová popisnost výuky místo tvůrčího rozvíjení vědních oborů a tedy i odtrženost pedagogického procesu od vědeckého poznání a jeho realizační, aplikační praxe,
- ekonomická náročnost, projevující se jak ve finančních nákladech, tak v počtu pracovníků v poměru k počtu studentů, ale i v poměru k celkovému početnímu stavu armády,
- přemíra administrativy a byrokracie, projevující se v nekvalifikovaném zasahování nadřízených složek do obsahu a organizace práce škol, v rozbujelosti administrativních složek škol,
- izolace vojenského školství od školství civilního i od vědeckovýzkumných pracovišť,

pokles celkové úrovně vojenského školství v oblasti vzdělávání i vědeckovýzkumné a z toho vyplývající nedůvěra škol civilních i celé veřejnosti.

Za této situace byla většina studentů formována školou nikoli jako osobnost intelektuálně hodnotově orientovaná, ale jako osobnost popisně vzdělaná, pragmaticky připravená.

V systému vojenského vzdělávání, ve vojenském školství i v jednotlivých školách již byla uskutečněna řada podstatných změn, se kterými byli seznámeni poslanci branného podvýboru VBB SL a SN dne 18. 10. 1991. Byla přijata nová struktura kvalifikačních požadavků pro předepisování plánovaného vzdělávání v tabulkách počtů, umožňující přimknout požadovaný stupeň vzdělání skutečným požadavkům jednotlivých funkcí. V souvislosti s tím bylo v některých školách rozděleno studium ve vybraných studijních oborech na dvě části. Po absolvování obsahově ucelené 1. části vysokoškolského studia získají absolventi titul "bakalář" a budou schopni zastávat velitelské funkce na nižších stupních velení. V přípravě vyšších velitelů a štábních pracovníků na Vojenské akademii v Brně došlo k účelnému rozdělení dosavadní dvou a tříleté postgraduální přípravy do třístupňového systému akademických kursů, kdy každý kurs odpovídá přípravě pro určitý stupeň velení.

Ve všech školách došlo k podstatným úpravám obsahu studia, zejména k rozšíření odborného profilu absolventa, zvýšení úrovně teoretické přípravy na úroveň přípravy na civilních školách, obnovení společného základu studia v příbuzných studijních oborech, úpravě struktury studijních oborů v návaznosti na obory vědní, vhodnému skloubení odborného vysokoškolského studia a vojenské přípravy, prohloubení přípravy studentů k řídicí a tvůrčí práci.

Ke snížení ekonomické náročnosti studia byl upraven průběh služby žáků, studentů a posluchačů vojenských škol, který bude znamenat snížení nákladů na jejich studium a zabezpečení. Pro vojenské střední školy byl vypracován a je uskutečňován útlumový program přípravy žáků ve vojenských gymnáziích a vojenských středních odborných školách pro praporčíky. Ve třech etapách se uskutečňuje snížení počtů vojáků z povolání vojenského školství o 34 %, vojáků v základní službě o 39 % a občanských pracovníků o 17 %.

Rozšiřují se možnosti pro přípravu v zahraničí, na vojenských školách v USA, Francii, SRN i jinde. Byly vytipovány obory, ve kterých bude účelné získávat pro službu v armádě absolventy civilních vysokých škol s tím, že jim armáda poskytne potřebné vojenskoodborné vzdělání.

Všechny uskutečněné změny považují sice za významné, v některých případech za zásadní, přesto však za dílčí a přechodné, vycházející ze současného stavu poznání a vstupních informací.

Při hledání cest dalšího rozvoje vojenského školství vycházíme ze zhodnocení zahraničních zkušeností. Z dosavadních výsledků analýzy poznatků o vojenském školství v zahraničních armádách lze vyvodit zejména tyto závěry:

- jednotlivé soustavy přípravy vojenských odborníků a na ně navazující soustavy vojenského školství jsou značně rozmanité a vyplývají z tradic dané země a její armády, z postavení armády ve společnosti, z rozsahu příslušných ozbrojených sil i ekonomických možností dané země,
- příprava vojenských odborníků je úzce svázána s celkovým průběhem jejich vojenské služby, se způsobem jejich získávání pro práci v armádě (rekrutace) i s délkou závazku ke službě,
- v převážné většině vyspělých zemí existuje dostatečně silné, svébytné vojenské školství, zabezpečující především přípravu velitelů a pracovníků štábů, ale i přípravu odborníků technických a zabezpečovacích složek i pracovníků v humanitární oblasti (sociální služby, vnitřní vedení atp.),
- u důstojníků s delším úvazkem pro setrvání v činné službě se převážně požaduje vysokoškolské vzdělání zabezpečující potřebnou úroveň celkové kvalifikace důstojníka,

a vytvářející i podmínky pro jeho adaptabilitu jak v průběhu vojenské kariéry, tak při přechodu do civilního povolání po splnění závazku ke službě, možnost získat v průběhu služby vysokoškolské vzdělání je také významným motivačním faktorem pro vstup do armády (např. SRN),

- vzdělávací cyklus důstojníků je zpravidla rozdělen do několika etap, odpovídajících průběhu služby a funkčnímu postupu,
- systém přípravy zahrnuje širokou paletu různých forem studia a školení (obsah, délka, cíle atp.) s využitím vojenských a civilních škol, přičemž využití civilních škol je v některých zemích značné (např. USA), vojenské školy si však zachovávají vedoucí postavení a důstojníci zastávající vedoucí funkce jsou zpravidla absolventy prestižních vojenských škol,
- důraz se v přípravě všech důstojníků klade na kvalitní profesní všeobecně vojenskou přípravu spolu s utvářením širokého všeobecného rozhledu založeného na teoretické, humanitární a technické přípravě, teprve na tuto část navazuje odborná příprava profilující absolventa k práci v dané specializaci příslušného druhu vojska (často probíhá ve školách praktického výcviku přímo u vojsk),
- zvláštní místo zauímají školy (fakulty, instituty) organizující přípravu pro špičkové armádní odborníky i pro pracovníky státní administrativy v celém rozsahu branné politiky státu,
- těsné sepětí škol s vojskovou praxí a nejnovějšími zkušenostmi je mimo jiné zabezpečováno i plynulou obměnou učitelů vojenských předmětů a pedagogická činnost na vojenské škole je považována za nedílnou součást přípravy důstojníků pro výkon vyšších řídicích funkcí v armádě,
- značné náklady jsou ve všech armádách vynakládány na vědecký výzkum, zabezpečovaný v civilních i vojenských vědeckovýzkumných zařízeních i na vysokých školách, v přímém podílu vojenských zařízení na vědeckovýzkumné činnosti jsou však značné rozdíly.

Zkušenosti zahraničního školství přináší řadu užitečných podnětů pro vybudování kvalitativně nového systému profesionální přípravy vojáků z povolání a tomu odpovídající soustavy vojenského školství. Tyto zkušenosti je však možné aplikovat jen s přihlédnutím k podmínkám, ve kterých byly získány. Žádný ze systémů vojenského vzdělávání uplatňovaných v západních armádách nelze přenést do našich současných podmínek jako celek, a proto je potřebné vytvořit vlastní, racionální systém, využívající vlastních i zahraničních zkušeností a respektující ekonomické možnosti ČSFR, postavení armády v naší společnosti i další specifické podmínky.

Obecně je uznávána myšlenka, že vzhledem k podstatným změnám v charakteru a podstatě ČSA bude kvalita vojenského školství nabývat stále většího významu při profilaci lidského potenciálu. Proto je přisuzována vojenskému školství, jeho odborné úrovni i vědecké a mravní kvalitě jeho pedagogického sboru mimořádná úloha. Liší se však zásadní přístupy ke koncepci vojenského vzdělávání a vojenského školství. V současných podmínkách lze vymezit tři vyhraněné skupiny názorů:

První z nich více, či méně setrvává na dosavadní orientaci vojenského školství a konzervuje jeho současnou podobu. Samozřejmě připouští také změny ve vojenském školství, a to s ohledem na rozsah a strukturu přeměn ve společnosti i v armádě, ale změny spíše dílčího charakteru.

Tento pohled je založen zejména na setrvačnosti, na účelové pragmatické stránce vojenského školství, na fungování vzdělávací soustavy bez propojení s vědeckou základnou, kdy žáci a studenti se připravují pro konkrétní, účelovou praxi. Pedagogický proces v podstatě není uskutečňován v těsné souvislosti s vědeckým poznáním a příslušným rozvojem vědních

oborů. Absolvent školy pak není osobností orientován hodnotově a intelektuálně, ale je vzdělán popisně, pragmaticky, s malou schopností dále se samostatně vzdělávat a tvůrčím způsobem uplatňovat své znalosti při řešení nových problémů, které život neustále přináší.

Druhý přístup navrhuje radikální omezení vojenského školství a počítá v podstatě s existencí Vysoké válečné školy či Vysoké vojenské školy GŠ a se systémem funkčních kursů. Počítá s tím, že ostatní potřebné personální nároky armády by byly zajišťovány absolventy civilních škol. Pro zastávání konkrétních funkcí v armádě by pak takto připravení lidé byli speciálně proškoleni v nástavbových kursech ve vojenských školách.

Tento přístup pojímá vzdělávání ve vojenských školách jako účelové, krátkodobé, jako doplněk civilního vzdělávání.

Při argumentaci se autoři dovolávají poznatků některých armád vyspělých demokratických států. Neberou přitom v úvahu zcela odlišné historické i současné podmínky v těchto zemích samotných ani vývoj jejich armád. Neberou v úvahu ani tamní kritické poznámky dotýkající se současného systému vojenského vzdělávání.

Třetí pohled na potřebné změny ve vojenském školství usiluje o koncepční, moderní pojetí, vhodné pro naše podmínky v integrálních společenských proměnách. Usiluje o přechod od těžkopádné struktury k pružnému systému vojenské vědeckovzdělávací soustavy.

Tato představa vychází z předpokladu, že vojenské školství je celospolečensky potřebnou, organickou součástí čs. vzdělávací soustavy, zahrnující i oblast vojenství, jako nezbytné součásti orientace občana. Tento předpoklad pramení z názoru, že vojenské školství, zejména vysoké se neuzavírá jen úzce do rámce armády, ale překračuje jej. A to zejména proto, že řeší problematiku vojenství, obrany státu a zajištění státní suverenity způsobem, který žádné jiné vzdělávání nezabepečuje.

Tento pohled nepojímá vojenské školství jako subjekt omezující se pouze na pragmatické potřeby praxe, ale vychází z úzkého propojení vzdělávání s vědou. Vojenská vysoká škola, pokud chce dále zůstat skutečně vysokou školou, musí být v takovém případě současně přirozeným centrem vědy s rozvíjejícími se vědními oblastmi a obory, které jsou garantovány významnými vědeckopedagogickými osobnostmi.

Pak můžeme hovořit o přirozeném vytváření vojenských vědeckovzdělávacích středisek nebo center, jejichž jádrem je vojenská vysoká škola velitelského, technického nebo humanitního zaměření, případně škola s kombinací těchto zaměření, která je obklopena a těsně spolupracuje s různými vývojovými pracovišti, vědeckovýzkumnými instituty, metodickými a informačními středisky, a to nejen vojenského charakteru, s výcvikovými základnami druhů vojsk apod.

Se zabezpečením obrany i s dalším rozvojem vojenského školství je úzce spojeno i posouzení úlohy vědy ve vztahu k vojenství. Rychlé, dynamické změny probíhající ve všech sférách společenského života i v armádě, potřeba řešit nové, složité úkoly, a to v poměrně krátkém čase, zvyšují nutnost potřebného předstihu vědy před společenskou praxí, posilují důležitost vlivu vědy na rozvoj a výstavbu ČSA. Uvážíme-li pak, že základním úkolem vysokých škol je podle zákona poskytovat vysokoškolské vzdělání na základě tvořivého vědeckého bádání, lze dospět k závěru o nezbytnosti požadavku, aby se vojenské vysoké školy staly centrem poznávací a vědeckovýzkumné činnosti. Zvláště významné je to pro ČSA, neboť mimoarmádní vědecká pracoviště, zabývající se výzkumem otázek obrany, armády, vojenských politik, prakticky neexistují a navíc, civilní organizace o tyto problémy neprojevují velký zájem.

Zabezpečení postupné profesionalizace armády a nového systému průběhu služby vojáků z povolání vyvolává potřebu přípravy široké škály vojenských odborníků s různou úrovní kvalifikace od profesionálního řidiče tanku až po vojenského manažera - velitele, i s rozdílnou délkou služby - od několika let až po celoživotní kariéru v armádě. Této škále musí odpovídat pružný otevřený racionální systém přípravy vojenských odborníků, zabezpečující účelnou

a ekonomickou prípravu pro práci v armádě, tak předpoklady pro přechod do civilního povolání.

Tento systém by měl zahrnovat jak účelovou přípravu absolventa civilních škol v nejrůznějších kurzech a účelových školeních, určených zejména pro vojáky s kratšími časovými úvazky, tak vysokoškolské studium s možností zařazení do praxe pro absolvování jeho ucelené části (bakalářského stupně) a studium postgraduální, přimknuté k jednotlivým etapám profesní kariéry vojáka z povolání.

Potřebná zůstává i příprava odborníků pro obranný průmysl, neboť i při jeho nezbytné konverzi bude muset činnost armády výrobně zabezpečovat. Postupně bychom chtěli na základě zkušeností jiných států zavést přípravu pro pracovníky státní správy, odpovídající za zabezpečení obrany.

Nyní jsme v etapě, kdy se připravují konkrétní návrhy na koncepci vzdělávání v armádě a tomu odpovídající systém školství. Existuje již celá řada předběžných návrhů, často subjektivních a protichůdných. Nechybějí ani názory na takovou redukci vojenského školství, která by znamenala jeho praktickou likvidaci.

Pracovníci vojenských škol jsou toho názoru, že by se mělo usilovat o uvážlivé řešení. Nejde nám o konzervaci současného stavu, ale chceme, aby se zabránilo unáhleným rozhodnutím, vedoucím k likvidaci pracovišť, do kterých byly investovány nemalé prostředky, které mají vysokou odbornou úroveň a produkují a mohou produkovat využitelné výsledky. V tomto směru by bylo neodpuštělné podlehnout existujícímu tlaku ekonomické situace a boji o tabulkové počty mezi jednotlivými složkami armády. Domnívám se totiž, že i pro armádu platí to, že neefektivnější investice jsou investice do vzdělání.

Generálporučík Ing. Imrich Andrejčák

K NIEKTORÝM ASPEKTOM OBRANY ČSFR

Z iniciativy velenia Vojenskej akadémie Brno a pod záštitou MO ČSFR sa uskutočnila dňa 29. - 30. 1. 1992 konferencia na pôde VA Brno na tému "OBRANA ČSFR".

Treba oceniť snahu rektora a velenia VA Brno usporiadať takúto konferenciu. Myslím si, že pri koncipovaní scenára konferencie bol zvolený optimálny variáť. Prvý deň konferencie, ako deň "verejný", sa predpokladal vykonať za účasti poslancov FZ, ČNR, SNR a predstaviteľov tlače. Druhý deň konferencie, ako deň prerokúvania odborných otázok, bol plánovaný ako uzavreté rokovanie. To umožňovalo otvoriť priestor pre polemiku a hľadanie optimálnych východísk.

Treba oceniť skutočnosť, že organizátori prijali organizačné aj technické opatrenia a umožnili v príslušných priestoroch sledovať priebeh konferencie oveľa širšiemu okruhu záujemcov, než boli účastníci konferencie v konferenčnej sále.

V úvodnom vystúpení NGŠ - NMO, ktoré z dôvodu jeho nemoci predniesol 1. zástupca genpor. Ing. Ducháček, boli objasnené vojskopolitické aspekty obrany ČSFR. Toto